

Finansal Kısıtların Firmaların Vergi Planlama Eğilimleri Üzerindeki Etkisi¹

Öznur YUVALI (<https://orcid.org/0000-0002-3104-1273>), Muğla Sıtkı Koçman University, Türkiye; oznuryuvali@mu.edu.tr

Hakan AY (<https://orcid.org/0000-0001-7140-2750>), Dokuz Eylül University, Türkiye; hakan.ay@deu.edu.tr

The Effect of Financial Constraints on The Tax Planning Tendencies of Companies²

Abstract

In the face of financial constraints, companies often turn to tax planning to raise funds without an increase in their debt or equity capital. This study aims to analyse the impact of financial constraints on the tax planning tendencies of firms in Türkiye. For that purpose, regression analysis has been performed on data collected from semi-structured interviews with 35 companies operating in Türkiye. Based on the results of the regression analysis, it was found that there is a positive and statistically significant relationship between the two variables. The regression analysis was repeated by including dummy variables such as number of employees, type of company, annual turnover and period of operation. It was concluded that each variable has a positive and significant effect on the tax planning tendency of the companies.

Keywords : Tax Planning, Financial Constraint, Tax Planning Tendency, Tax Avoidance.

JEL Classification Codes: G32, H25, H26.

Öz

Finansal kısıt yaşayan firmalar borçlarını veya öz sermayelerini artırmadan kaynak yaratmanın bir yolu olarak vergi planlamasını kullanmaktadır. Bu çalışmanın amacı Türkiye’de finansal kısıtların firmaların vergi planlama eğilimleri üzerindeki etkisini analiz etmektir. Bu kapsamda Türkiye’de faaliyetlerini sürdüren 35 firmadan yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ile elde edilen verilere regresyon analizi yapılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkinin istatistiki olarak anlamlılığını test etmek için yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre iki değişken arasındaki ilişkinin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Son olarak regresyon analizleri, firmalara ait çalışan sayısı, firma türü, yıllık ciro ve faaliyet süresi gibi kukla değişkenler dahil edilerek yeniden yapılmış ve her bir değişkenin firmaların vergi planlama eğilimi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

¹ Bu çalışma Prof.Dr. Hakan Ay danışmanlığında Öznur Yuvalı tarafından hazırlanmakta olan “Türkiye’de Finansal Kısıtların Firmaların Vergi Planlamaları Üzerindeki Etkisi” adlı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye, 2024).

² This article is derived from Öznur Yuvalı’s doctoral dissertation, “The Effect of Financial Constraints on The Tax Planning of Companies in Turkey,” supervised by Prof.Dr. Hakan Ay (Ph.D. Dissertation, Dokuz Eylül University, İzmir, Türkiye, 2024).

Anahtar Sözcükler : Vergi Planlaması, Finansal Kısıt, Vergi Planlama Eğilimi, Vergiden Kaçınma.

1. Giriş

Devletler açısından önemli bir gelir kaynağı olan vergiler, mükellefler açısından bir maliyet unsuru olabilmektedir. Bu sebeple vergilendirme alanında meydana gelen değişikliklerin mükelleflerin vergi yüklerini artırması durumunda mükelleflerin vergi düzenlemelerine karşı tepkilerinin oluşması muhtemeldir. Bu tepkinin şiddeti kullanılabilir gelirin azalmasına, yatırım alanlarındaki kazancın düşmesine ve diğer sosyal ve psikolojik etkilere bağlı olarak değişebilmektedir. Bazı mükellefler tepkisini yasal sınırlar içinde vergi yüklerini azaltmaya çalışarak gösterirken, bazı mükellefler de yasal gerekliliklere uymayarak vergi ödememeyi tercih edebilmektedirler.

Günümüzde giderek yaygınlaşan vergi planlaması uygulaması mükelleflerin vergi yüklerini azaltmaya yönelik bir tepkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak baktığımızda vergi planlamasını, mükelleflerin vergi yüklerini azaltmak için kendilerine yasal olarak sunulan muafiyet, istisna, teşvik ve indirim gibi uygulamaları optimum düzeyde kullanması olarak tanımlanmak mümkündür. Firmalar vergi planlaması ile sadece vergi yüklerini azaltmakla kalmaz, aynı zamanda kullanılabilir gelirlerini artırarak kendilerine iç kaynak yaratma noktasında çeşitli avantajlar da sağlayabilmektedir. Şöyle ki, firmalar genellikle oluşan finansman ihtiyaçlarını kredi temin etme yoluyla karşılayabilmektedir. Ancak gerek firmanın bilanço yapısından gerekse de ülkelerin içinde bulunduğu ekonomik koşullardan dolayı firmaların kredi imkanlarına erişebilmesi zor olabilmektedir. Dolayısıyla firmalar finansal kısıt yaşadıkları bu tür dönemlerde vergi planlamasını bir finansman kaynağı olarak kullanabilmektedir. Nitekim vergi planlaması, özellikle dış finansman kaynaklarına ulaşmakta zorluk yaşayan firmaların finansal kısıt yaşadıkları süreçte başvurdukları güvenilir bir alternatif olarak değerlendirilmektedir.

Bu açıdan çalışmanın amacı, Türkiye’de finansal kısıtın firmaların vergi planlama eğilimleri üzerindeki etkisini analiz etmektir. Çalışmanın Türkiye özelinde ele alınmamış olması, çalışmanın literatüre katkı sunma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca konu finansal açıdan firmaları etkileyebileceği için firmalar üzerinde farkındalık oluşturabileceği değerlendirilmekte olup vergi planlamasına yönelik kamu politikalarının gözden geçirilmesi noktasında da öneriler sunmaktadır.

Bu kapsamda çalışmanın ilk bölümünde vergi planlaması kavramına değinilmiş, ikinci bölümünde vergi planlamasının nedenleri ve bu alanda yapılan literatür incelenmiş, özeldense finansal kısıtların vergi planlamasına etkisine yönelik literatür ayrı bir başlıkta ele alınmıştır. Son bölümde ise yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen verilerin analizi ve değerlendirmesi yapılmıştır.

2. Vergi Planlaması Kavramı

Vergi planlaması literatürde ilk kez 1920'li yıllarda Alman maliyeci ve hukukçular tarafından "işletme vergiciliği" olarak kullanılmış, Almanya'dan Amerika'ya geçişinde "vergi planlaması" olarak değişmiştir (Buyrukoğlu & Şimşek, 2022: 59). Vergi planlaması genel olarak vergi mükelleflerinin vergi yüklerini azaltma, vergi yüklerini azaltırken de sıfır vergi riskini gerçekleştirme amaçlarına ulaşmak için yaptıkları işlemleri ifade etmektedir (Ting et al., 2018: 831). Ancak günümüzde vergi planlamasını sadece mükellefler değil, vergi politikalarını etkin bir şekilde uygulamak ve vergi gelirlerini artırmak maksadıyla devletler de kullanmaktadır. Bu açıdan baktığımızda mükelleflerin daha az vergi ödemeye yönelik yaptıkları vergi planlamasına *mikro vergi planlaması*, devletlerin daha fazla vergi toplamaya yönelik yaptıkları vergi planlamasına ise *makro vergi planlaması* denilmektedir (Eroğlu & Eftekin, 2015: 240). Her ne kadar vergi planlaması hem mükellefleri hem de devleti ilgilendiren bir konu olsa da genel uygulamada akıllara ilk olarak mikro vergi planlaması gelmektedir. Mikro vergi planlamasını mükellefin niteliğine göre *bireysel ve kurumsal vergi planlaması* olarak; yetki sınırına göre *ulusal ve uluslararası vergi planlaması* olarak ayırmak mümkündür (Kabakçı-Karadeniz, 2020: 11). Genel bir tanım olarak baktığımızda mikro vergi planlaması, mükelleflerin vergi yüklerini azaltırken yasa dışı yollara başvurmaksızın, yasaların tanıdığı muafiyet, istisna ve indirim gibi hakların daha bilinçli kullanılmasıyla daha az vergi ödemeyi sağlamaya yönelik bir süreçtir. Kısaca yasal sınırlar dahilinde kalarak vergiden kaçınmaya yönelik yol ve yöntemlerin sistematik olarak planlanmasıdır (Gökten & Karabudak, 2017: 548).

Vergi planlamasına ilişkin literatürde yer alan çeşitli tanımların yanı sıra vergi planlaması başka kavramlarla benzerlik göstermekte, hatta karıştırılabilmektedir. Bu kavramların başında vergiden kaçınma gelirken, vergi kaçakçılığı, vergi yumuşatması, vergi arbitrajı gibi kavramlar da akla gelmektedir. Vergi yumuşatması planlı ve yasal bir eylem iken vergi kaçırma plansız ve yasadışı bir eylem olarak tanımlanmaktadır. Vergiden kaçınma ise bu iki kavram arasında kalmaktadır. Yasalar dahilinde gerçekleştirilmesi ve suç teşkil etmemesi yönleriyle vergi yumuşatmasına benzemekte (Şengül-Çelikay, 2019: 357); devletin planlaması dahilinde olmaması, kanunların kötüye kullanılması ve istismarı şeklinde ortaya çıkabilmesi yönüyle de vergi kaçırma benzemektedir (Çiçek & Sabbağ, 2016: 44). Vergi arbitrajı ise mükelleflerin, vergi türleri içerisinde oran ve işlemsel olarak daha hafif ve kolayını seçerek vergi avantajı elde etme çalışması olarak tanımlanmaktadır (Ay, 2019: 178). Genel çerçeveden baktığımızda vergi planlaması, vergi kanunlarına uygun olarak tüm vergi ödev ve yükümlülüklerinin yerine getirildiği, vergiyi doğuran olayı engellemek yerine işlemlerin hem ekonomik kazanç sağlayacak hem de vergi yükünü azaltacak şekilde dizayn edildiği stratejik bir yaklaşım olarak diğer tüm düzenlemelerden ayrılmaktadır.

3. Vergi Planlamasının Nedenleri

Firmaların vergi planlaması yapma tercihleri değişebileceği gibi vergi planlaması yapma nedenleri de değişkenlik göstermektedir. Vergi planlamasının nedenlerini (i)

mevzuat kaynaklı nedenler, (ii) ekonomik ve mali nedenler ve (iii) sosyo-psikolojik nedenler olarak sınıflandırmak mümkündür. Vergi oranlarının ve vergi yükünün yüksekliği, vergi sisteminin karmaşıklığı ve sık sık değişmesi mevzuat kaynaklı nedenler içerisinde yer alırken; enflasyon oranları, rekabet koşulları, finansal kısıtlar, firmaların kârlılık düzeyi ve likidite ihtiyacı ekonomik nedenleri oluşturmaktadır. Firma sahiplerinin veya yöneticilerin vergi bilinci, vergiye uyum süreci ve vergi adaletine olan güveni de vergi planlamasının sosyo-psikolojik nedenleri arasında sayılabilir (Saraçoğlu & Çakır, 2017: 97). Vergi planlamasının uygulanmasında etkili olan bu nedenlerden bazıları literatürde çeşitli açılardan ele alınarak incelenmiştir.

Bu çalışmaların bir kısmı vergi planlamasını vergiden kaçınma özelinde incelemiş ve mükelleflerin profilinin vergiden kaçınma davranışı üzerindeki etkilerine odaklanmışlardır. Çiçek ve Sabbağ (2016) Isparta ilinde yaşayan gelir vergisi mükellefleri üzerine yaptıkları çalışmada mükelleflerin çoğunda vergiden kaçınma davranışının rasyonel bir davranış olarak görüldüğünü bulgulamışlar ve bu kişilerin tüketim ve yatırım tercihlerinde daha az vergi ödeme eğiliminde olduklarını tespit etmişlerdir. Demografik özelliklerden ise yaş, cinsiyet ve eğitim durumunun vergiden kaçınma algısı üzerinde daha anlamlı sonuçlar verdiğini gözlemişlerdir. Wu (2018) ise yöneticilerin kişisel özelliklerinin vergiden kaçınma üzerindeki etkilerini incelediği çalışmasında, siyasi bağlantı, kişisel vergi saldırganlığı, narsist davranış ve askeri geçmişi birer etken olarak ele almış ve yöneticileri vergiden kaçınma konusunda etkileyen bir başka unsurun ise özellikle mali kısıtları olan firmalarda teşvik ve fırsatların değerlendirilme çabası olduğunu ortaya koymuştur. Sandalcı (2020) tarafından yapılan çalışmada ise ekonomik faktörlerin, vergi sistem faktörlerinin (vergi sisteminin karmaşıklığı, vergi denetimleri, vergi mevzuat bilgisi), ahlaki-psikolojik faktörlerin vergiden kaçınma üzerindeki etkisi araştırılmıştır. TR33 bölgesinde yaşayan ve doğrudan ve dolaylı vergi mükellefi olan kişiler üzerine yapılan araştırmanın sonucuna göre ekonomik faktörlerin ve vergi sistem faktörlerinin vergiden kaçınma üzerinde olumlu, ahlaki-psikolojik faktörlerin ise olumsuz yönde etkili olduğu ve mükelleflerin vergiden kaçınma eğilimlerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Butt vd. (2021) ise vergi mükellefi olarak firmaları mali açıdan kısıtlı ve kısıtlı olmayan firmalar olarak ayırmış ve vergiden kaçınma ve yatırım stratejileri arasındaki bağlantıyı bu firmalar özelinde analiz etmiştir. Çalışmada, kısıtlı firmaların agresif bir şekilde vergiden kaçınma davranışlarında buldukları, nakit tasarrufu için vergi tasarrufuna odaklandıkları ve iç finansman yoluyla elde ettikleri nakit tasarruflarını gelecekteki yatırım projeleri için kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Mali açıdan kısıtlı olmayan firmaların ise kısa vadede vergiden kaçınma faaliyetlerinde buldukları, ancak uzun vadede bulunmadıkları tespit edilmiştir. Vergiden kaçınma konusunu ele alan bir diğer çalışma ise Bayar vd. (2018) tarafından gerçekleştirilmiş, ancak yazar yukarıdaki çalışmalardan farklı olarak kurumsal yönetimin firmaların vergiden kaçınma davranışı ve finansal kısıtlar üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Çalışmadan elde edilen ampirik bulgular, vergi yönetiminin finansal kısıtlar üzerindeki etkisinin, yönetim düzeyine ve finansal kısıtlara bağlı olarak değiştiğini göstermiştir. Buna göre, güçlü kurumsal yönetime sahip firmalarda, vergi yönetimi ve vergi korumasının finansal kısıtlar üzerindeki etkisi daha zayıf veya önemsiz olarak tespit edilmiş; aynı şekilde

zayıf yönetime sahip firmalarda vergi yönetimi ve vergi korumasının daha büyük mali kısıtlarla ilişkili olduğu ortaya konmuştur.

Vergi planlaması konusu vergiden kaçınma dışında prestij göstergesi olarak da ele alınmıştır. Cooper ve Nguyen (2019) Amerika'daki çok uluslu şirketleri vergi planlamasına teşvik eden motivasyon ve fırsatlar arasındaki etkileşimi inceledikleri çalışmalarında firmaların ortalama vergi oranlarını minimum seviyeye çekmek yerine optimum düzeyde tutmaya çalıştıklarını gözlemişler, yöneticilerin bu yolla şirket itibarını korunmaya ve denetim riskini azaltılmaya çalıştıklarını tespit etmişlerdir. Yazarlar ayrıca firmaların vergi planlaması yapma motivasyonlarını şu şekilde özetlemişlerdir: (i) Firma stratejisinin görünümü; firma kültürü, firmanın hissedarlarına karşı sorumluluğu ve hissedarlar üzerindeki etkileri; merkez ve yan kuruluşlar arasındaki ilişkiler, (ii) bir firma için itibarın önemi; risk ve ödül dengesi, (iii) firmayı yöneten kişiler, kişisel etik ve deneyimleri, (iv) firmanın mali durumu ve (v) ödenen vergilerin miktarı.

Vergi planlamasının ele alındığı bir diğer husus ise vergi planlamasının bir iç finansman kaynağı olmasıdır. Edwards vd. (2013) firmaların bir iç fon kaynağı olan vergi planlaması yoluyla elde ettiği nakit tasarrufları ile makroekonomik ve firmaya özgü düzeydeki finansal kısıtları arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Buna göre dış fonları daha maliyetli olan firmaların vergi planlaması yoluyla iç fonlarını artırma çabasına girdiklerini ve finansal kısıt dönemlerini takiben hem kalıcı hem de ertelemeye dayalı stratejilerle vergi planlama düzeyini artırdıklarını tespit etmişlerdir. Çelikay ve Şengül-Çelikay (2021) ise vergi planlamasını etkin vergi oranına ulaşmada bir iç finansman kaynağı olarak ele almışlar ve bunun araştırma-geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleri üzerindeki etkisini incelemişlerdir. 2010-2019 yılları arasında faaliyet gösteren ve bu dönemler arasında süreklilik arz edecek şekilde Ar-Ge faaliyetlerinde bulunan 73 firma üzerinden elde edilen bulgular etkin vergi oranının toplam araştırma geliştirme harcamaları üzerinde etkili olmadığını, ancak araştırma geliştirme harcamalarının dağılımını etkilediğini ortaya koymuştur. Öte yandan Şanver (1968), vergi oranlarının ve çeşitliliğinin artmasının, verginin mali amacının dışında sosyal ve ekonomik amaçlarla kullanımının yaygınlaşmasının, devletin bazı vergisel işlemlerde firmaları sorumlu kılmasının firmaların vergi yüklerini artırdığını ve bu sebeple firmaların vergi planlamasına yöneldiğini vurgulamıştır.

Ayrıca günümüzde vergiler, bir firmanın sermaye yapısı, coğrafi konumu, temettü politikaları gibi birçok yönetsel kararda da rol oynayan bir unsur haline gelmektedir. Tüm bunlara ek olarak vergilendirme; ürün yatırımları, yatırım fonlarının seçimi, varlık tahsisi ve diğer finansal yatırımlara yönelik alternatiflerin seçilmesi gibi çeşitli yatırım kararlarını etkilemektedir (Malaquias & Borges-Junior, 2019: 842). Dolayısıyla vergi planlaması, firmaların sermaye yapısı, temettü politikaları, finansman ve borç kararları, tazminat politikası ve hatta risk yönetimi gibi birçok alandaki karar verme süreçlerinde göz önünde bulundurulmaktadır (Kouroub & Oubdi, 2022: 596). Firmaları vergi planlaması yapmaya yönelten süreçlerden biri de firmaların karşılaştığı finansal kısıtlar olup bir alt başlıkta vergi planlaması ve finansal kısıt ilişkisi ele alınmıştır.

4. Vergi Planlaması ve Finansal Kısıt İlişkisi

Finansal kısıt, bir firmanın gelirlerinin giderlerinden az olması durumunu ifade eder. Carreira ve Silva (2010) finansal kısıtı bir firmanın optimal büyüme yollarını finanse etmek için gerekli miktarları (genellikle dış finansman sıkıntısı nedeniyle) artıramaması olarak da tanımlamıştır. Dolayısıyla finansal kısıtlar, firmaların arzu ettikleri yatırımları yapmalarının önündeki engeller olarak ifade edilebilir. Bu engellerin nedenleri, kredi kısıtları, hisse senedi ihraç sorunları, finansal kurumlara bağlılık veya varlıkların likit olmaması olabilmektedir (Butt et al., 2021: 130). Finansal kısıtların olduğu aşamada firmalar, mevcut giderlerini azaltma ve kendilerine yeni bir kaynak yaratma arayışına girebilmektedir. Bu noktada firmalar açısından bir maliyet unsuru olan vergilerin diğer maliyet unsurlarında olduğu gibi firmalar tarafından azaltılması çabası söz konusu olabilmektedir (Eroğlu & Eftekin, 2015: 241). Zira finansal işlemlerle yakın ilişkisi olan vergi uygulamaları, mükelleflerin ekonomik kararları üzerinde oldukça etkilidir. Vergi mevzuatındaki değişiklikler, işletmelerin özellikle üretim ve satış planlarında değişikliklere yol açabilmektedir (Eroğlu & Eftekin, 2015: 240). Bu kapsamda vergi planlaması; vergi mükelleflerini, finansal işlemlerinin zamanlamasını vergi planlaması ile uyumlu hale getirmeye yönelmektedir. Gerek gelirin gerek satın almaların gerekse diğer harcamaların zamanlaması, daha az vergi ödemeye yönelik planlandığından vergi planlaması, bir mali durum analizi olarak da kabul edilebilir (Çelikay & Şengül-Çelikay, 2021: 148). Ayrıca vergi planlaması firmalara çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Vergi planlamasını bilinçli bir şekilde yapan firmalar özellikle cezai işleme maruz kalmaksızın vergi yüklerini azaltabilmekte, nakit akışlarını düzenleyebilmekte, rakiplerine karşı maliyet avantajı elde edebilmekte ve daha esnek ticari politikalar oluşturarak alternatif politika tasarımları üretebilmektedirler (Eroğlu & Eftekin, 2015: 241). Vergi planlamasını, ayrıca, firmaya nakit girişi sağlayan bilanço dışı bir finansman kaynağı olarak gören yaklaşımlar da mevcuttur. Buna göre vergi planlaması dış finansman maliyetlerindeki artıştan ya hiç etkilenmediği ya da çok az etkilendiği için firmanın finansman ve yatırım kararları arasındaki etkileşimin bir aracı olarak kullanılabilir (Campbell et al., 2021: 1964). Bu nedenle vergi planlaması sermaye yönetiminde bir finansman kaynağı olarak görülmekte, özellikle dış finansmana erişememe olasılıkları vergi planlaması konusunda firmaları motive etmektedir. Ayrıca vergi planlamasının, işgücü maliyetlerinin azaltılması, kullanılmayan varlıkların elden çıkarılması gibi diğer maliyet azaltma yöntemlerine nazaran işletmeye daha az zarar verdiği de düşünülmektedir (Sun et al., 2020: 510). Bu kapsamda firmaların karşılaştığı bu finansal kısıtlar, firmalar açısından vergi planlamasının önemini artırmaktadır. Özellikle sermaye piyasası yeterince gelişmemiş ülkelerde finansal kısıtlarla karşılaşan firmaların dış finansmana erişmesi ya çok zordur ya da çok maliyetlidir. Bu da firmaların iç kaynaklarına yönelmesini, çeşitli faaliyetlerini sürdürdürebilmesi için vergiden kaçınarak kendisine iç kaynak yaratma çabasına girmesine yol açmaktadır (Alm et al., 2019: 73).

Finansal kısıt - vergi planlaması ilişkisi literatürdeki çalışmalarda iki yönlü olarak ele alınmıştır. İlk grupta yer alan çalışmalar vergi planlamasının finansal kısıt üzerindeki etkisine odaklanırken, diğer grupta yer alanlar finansal kısıtın vergi planlaması üzerinde etkili olduğunu belirtmişlerdir. Bu iki gruptan bağımsız olarak Can ve Coşar (2023) finansal

kısıt endeksi oluşturma üzerine bir çalışma gerçekleştirmiştir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından yapılan Yatırım Eğilim Anketi kullanılarak yaptıkları çalışmalarında, Türkiye ekonomisinde faaliyet gösteren firmalar için daha uygun olan bir finansal kısıt endeksi oluşturmuşlardır. Endeksin oluşturulmasında firmalara özgü değişkenler olan firma yaşı, büyüklük, büyüklükteki değişim, kaldıraç, maddi duran varlıklar ve ihracat payı birer ölçüt olarak kullanılmıştır. Çalışmada bu endekse göre finansal kısıtlı kabul edilen firmaların kredibilitelerinin daha düşük olduğu, krediye erişimde zorlandıkları, finansal kısıtların uzun vadede firma değeri ve yatırımları üzerinde azaltıcı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Finansal kısıt - vergi planlaması ilişkisinin ilk grubunda bulunan çalışmalar arasında yer alan Sun vd. (2020) tarafından yapılan çalışmada, kurumlar vergisi planlamasının finansal kısıtları azaltıp azaltmadığı incelenmiştir. Çin'de borsaya kayıtlı firmalar üzerinde yapılan araştırmada vergi planlamasının finansal kısıtları azalttığı tespit edilmiş, ayrıca kurumlar vergisi planlamasının finansal kısıtları azaltma etkisinin KİT'lerde, büyük firmalarda, siyasi olmayan firmalarda ve Çin'in doğu bölgesindeki firmalarda daha belirgin olduğu tespit edilmiştir. Son olarak vergi planlamasının kısa vadede finansal kısıtları hafiflettiği, uzun vade için ise daha sürdürülebilir politikalar öngörülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Finansal kısıtın vergi planlaması üzerindeki etkisini inceleyen ikinci grupta bulunan çalışmalar arasında yer alan Alm vd. (2019) tarafından yapılan çalışmada finansal kısıtların firmaların vergi kaçırma eğilimleri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Dünya Bankasının çeşitli ülkelerdeki firmalar üzerinde yaptığı İş Ortamı ve Kurumsal Performans Anketi'nden elde edilen verilerin kullanıldığı çalışmada, firmaların karşılaştığı finansal kısıtların (özellikle kredi kısıtları) vergi kaçırma oranını etkilediği ortaya konmuştur. Buna göre finansal olarak daha kısıtlı firmaların vergi kaçırma faaliyetlerine katılma olasılığının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Malaquias ve Borges-Junior (2019) ise likidite kısıtları ve vergi planlaması arasındaki etkileşimin Brezilya yatırım fonlarının performansı üzerindeki etkisini analiz ettikleri çalışmalarında vergilerin yönetim kararları ve politikaları üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmışlardır. Çalışmadan elde edilen bir diğer sonuç ise vergi planlaması ve likidite kısıtlarının, fonların rekabet avantajı sağlayabilmesine imkân sunan iç kaynakları temsil etmesi yönünde olmuştur. Campbell vd. (2021) tarafından yapılan çalışmada ise firma düzeyindeki finansman kısıtlarının kurumlar vergisi planlama faaliyetleri üzerindeki etkileri incelenmiş ve vergi planlamasının firmaların yatırımlarını telafi etme derecesi araştırılmıştır. Elde edilen bulgular, finansman kısıtları ile kurumlar vergisi planlaması arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur. Çalışma ayrıca vergi planlamasının, firmaların finansman kısıtlarına cevaben nakit akışları üretebilecekleri ödeme politikasıyla bağlantılı olarak öne çıkan yollardan biri olduğunu da göstermiştir.

Türkiye'de finansal kısıt ve vergi planlaması arasındaki ilişki sınırlı bir alanda ele alınmış (Can & Coşar, 2023), daha çok vergi planlamasının farklı değişkenlerle ilişkisi incelenmiştir (Demir & Gökçen, 2014; Çelikay & Şengül-Çelikay, 2021; Çakır & Karakaş, 2022). Bazı çalışmalar ise daha çok vergi planlamasına imkân veren yasal düzenlemeler üzerine yoğunlaşmıştır (Eroğlu & Eftekin, 2015; Bahçe & Gümüş, 2017; Gökten & Karabudak, 2017; Kılıçer & Peker, 2017; Taşkın & Peker, 2019; Buyrukoğlu & Şimşek, 2022). Çalışmamız diğer çalışmalardan farklı olarak Türkiye'de finansal kısıtların kurumlar

vergisi mükellefi olan firmaların vergi planlaması üzerindeki etkisini ele almıştır. Çalışmada firmaların faaliyet süresi, çalışan sayısı, firma türü, yıllık cirosu gibi değişkenlerinin finansal kısıt ve vergi planlaması arasındaki ilişkiye etkisi de ayrıca analiz edilmiştir.

5. Finansal Kısıtların Firmaların Vergi Planlama Eğilimlerine Etkisinin Analizi

Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılarak firmalardan hazırlanan sorulara³ cevaplar vermesi istenmiştir. Görüşmede kullanılacak sorular iki temel alanda oluşturulmuştur⁴. İlk bölümde firmaların vergi planlamasına bakış açıları değerlendirilmiş, vergi planlaması yapıp yapmadıklarına dair sorular yöneltilmiştir. Firmaların vergi planlaması konusunda yeterli bilgiye sahip olamama ihtimalleri düşünülerek vergi planlaması kapsamında olan ama firmaların vergi planlaması olarak görmediği muafiyet, istisna, indirim, af ve uzlaşma gibi uygulamaları kullanıp kullanmadığına dair sorular hazırlanmıştır. İkinci bölümde ise firmaların finansal kısıt yaşayıp yaşamadıkları, ne kadar sıklıkla finansal kısıtla karşılaştıkları, finansal kısıtların ana kaynağı ve çözüm yollarına yönelik sorular yöneltilmiştir. Bu bölümde verilen cevaplarla firmaların hem finansal kısıt düzeylerinin ölçülmesi hem de finansal kısıt sürecinde vergi planlama stratejilerinin analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme sorularının dışında firmalardan; firma yaşı, faaliyet alanı, çalışan sayısı, yıllık cirosu gibi bilgiler de alınmıştır. Böylece firmalara özgü değişkenlerin, vergi planlaması ve finansal kısıtla ilişkisi çalışmaya dahil edilmiştir.

Uzmanlık gerektiren vergi planlaması yapılırken muhasebeciden, mali müşavirden, mali danışmanlardan veya akademik çevrelerden destek alınması ya da vergi planlamasının firma içinde istihdam edilen muhasebe ve finans birimlerinin görev tanımları içinde yer alması gerekmektedir (Eroğlu, 2014: 7). Bu kapsamda görüşmelerin firma sahipleri ya da mali işler sorumlusu veya muhasebecileri ile yapılmış olması sorulara verilen cevapların güvenilirlik derecesini artırmaktadır. Ancak sorunların açık uçlu olması, görüşmenin yüz yüze yapılması ve zaman alması, firmaların görüşmeyi kabul etmeleri noktasında kısıtlamalar yaratmıştır. Ayrıca yöntemin yüz yüze görüşmeye dayalı olması farklı bölge ve şehirlerdeki firmalara ulaşılabilirliği kısıtlamaktadır. Bu nedenle firmaların büyük bir çoğunluğu Ege Bölgesi'ndeki firmalardan oluşurken, daha az bir kısmı farklı bölge ve şehirlerde faaliyetlerini sürdürmektedir.

Vergi planlaması gerek küçük gerekse büyük ölçekli firmalar tarafından uygulanabilir olmasına karşın ölçek ekonomilerinden yararlanabilen, vergi konusunda daha profesyonel elemanlarla çalışabilen gerek ulusal gerekse uluslararası vergi avantajlarını

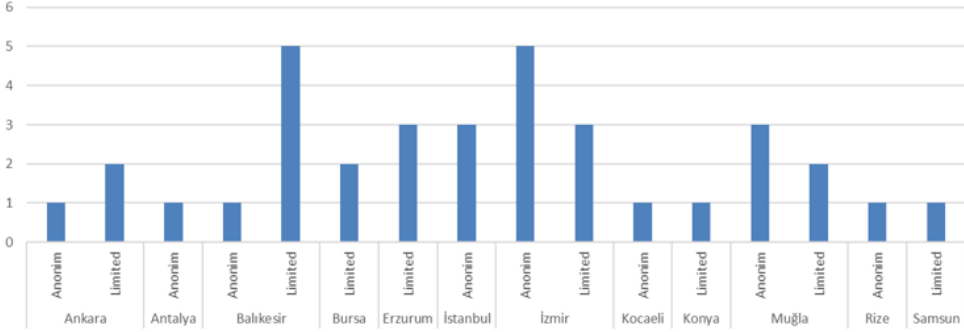
³ Yarı yapılandırılmış görüşme sorularının hazırlık aşamasında ilk önce maliye alanında uzman üç öğretim üyesinin ardından bir muhasebe-finans ve bir makro iktisat alanında uzman iki öğretim üyesinin görüş ve önerileri alınmıştır. Daha sonra alanında yetkin iki serbest muhasebeci mali müşavirin görüş ve önerilerine başvurulmuştur. Son olarak beş firma ile yapılan pilot görüşme sonrasında sorulara son hali verilmiştir.

⁴ Analizde kullanılan sorular Ek-1'de sunulmuştur.

takip edebilen büyük firmalarca daha çok tercih edilmektedir. Zira küçük ölçekli firmalar vergi yükünden kurtulmak için vergi kaçırma yöntemlerine de başvurabilmekte vergi planlamasını daha az kullanabilmektedir (Kabakçı-Karadeniz, 2020: 13). Bu sebeple çalışmada vergi planlama algısının nispeten yüksek olduğunu düşündüğümüz firmalar üzerine bir araştırma yapılması uygun görülmüştür. Firmaların seçiminde öncelikle kurumlar vergisi mükellefiyeti aranmış, ardından piyasada daha çok yer alan şirket türleri içerisinde limited ve anonim şirket yapısındaki firmalar tercih edilmiştir. Böylece finansal kısıt sürecinde hem kurumlar vergisine yönelik vergi planlama stratejilerinin değerlendirilmesi hem de limited ve anonim şirketlerin vergi planlamasına bakış açısı ve uygulamasına yönelik karşılaştırma yapılması imkânı elde edilmiştir. Ayrıca firmaların kurumsallık düzeylerinin, vergi planlaması ve finansal kısıt ilişkisindeki etkisi analize dahil edilmiştir.

Görüşmeye katılacak firmalarda öncelikle gönüllülük esası dikkate alınmıştır. Çalışma kapsamında belirlenen kriterlere uygun olan firmalara kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılmış, görüşme yapılan firmalardan görüşme kriterlerine uygun başka firma önerilerinde bulunmaları istenmiştir. Önerilen firmalar içerisinde rassal olarak seçilen firmalarla görüşmeler tamamlanmıştır. Çalışma kapsamında tek bir bölge, il veya sektör seçmenin verilecek cevapların eğilimli çıkma ihtimalini artıracığı düşüncesi ile herhangi bir bölge ve sektör sınırlamasına gidilmemiştir. Farklı bölge ve sektörlerdeki firmalarla ulaşılabildiği ölçüde görüşmeler yapılmıştır. Görüşme yapılacak firma sayısının belirlenmesinde ise öncelikle görüşme yapılan firmaların çalışmaya marjinal katkısına bakılmıştır. Marjinal katkının azaldığı veya ortadan kalktığı durumda görüşmelere son verilmiştir. Ayrıca nitel görüşme yöntemlerinin genellikle az sayıdaki kişilerden detaylı bilgiler elde edilmesi üzerine kurulu çalışma esası da firma sayısının belirlenmesinde başka bir referans kaynağını oluşturmaktadır (Dömbekçi & Erişen, 2022: 144). Bu kapsamda toplam 35 firma ile yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. 15 firma sorulara yüz yüze cevap verirken, 13 firma telefon yoluyla soruları cevaplandırmış, 7 firma mail yoluyla sorulara cevap vermeyi tercih etmiştir. Firmaların faaliyet yeri ve işletme türüne ilişkin dağılım Grafik 1'de verilmiştir.

Grafik: 1
Firmaların Faaliyet Yeri ve İşletme Türü

Çalışmada analize dahil edilen firmalara ait bilgiler ise Tablo 1’de sunulmuştur. Buna göre 16 firma anonim şirket yapısında faaliyetlerini sürdürürken, 19 firma limited şirket olarak faaliyetlerine devam etmektedir.

Tablo: 1
Analiz Edilen Firmalara Ait Bilgiler

Firma ismi	İşletme türü	Faaliyet süresi	Çalışan Sayısı	Yıllık ciro su	Firma ismi	İşletme türü	Faaliyet süresi	Çalışan Sayısı	Yıllık ciro su
F1	Limited	1	2	₺ 5.500.000	F19	Limited	22	13	₺ 8.113.000
F2	Anonim	40	250	₺ 1.285.000.000	F20	Limited	4	127	₺ 35.000.000
F3	Limited	7	11	₺ 5.600.000	F21	Anonim	4	8	₺ 1.680.000
F4	Anonim	15	20	₺ 2.000.000	F22	Anonim	29	19	-
F5	Anonim	53	160	₺ 1.085.000.000	F23	Limited	6	4	₺ 10.000.000
F6	Limited	27	64	₺ 45.420.000	F24	Anonim	75	21	₺ 113.443.000
F7	Anonim	1	5	₺ 5.000.000	F25	Anonim	39	50	₺ 1.000.000
F8	Anonim	8	8	₺ 40.000.000	F26	Limited	36	150	₺ 40.000.000
F9	Limited	18	2	₺ 1.000.000	F27	Limited	30	18	₺ 25.000.000
F10	Anonim	7	200	₺ 3.500.000.000	F28	Limited	5	47	₺ 36.000.000
F11	Anonim	6	50	-	F29	Anonim	7	3	₺ 7.500.000
F12	Limited	16	18	₺ 116.601.000	F30	Limited	2	1	₺ 3.500.000
F13	Anonim	36	400	₺ 500.000.000	F31	Limited	14	10	₺ 96.000.000
F14	Limited	16	2	₺ 35.000.000	F32	Limited	13	3	₺ 2.000.000
F15	Anonim	33	8000	₺ 1.000.000.000	F33	Limited	35	10	₺ 3.000.000
F16	Anonim	75	7000	₺ 1.000.000.000	F34	Limited	3	28	₺ 3.346.944
F17	Limited	7	9	₺ 15.579.000	F35	Limited	3	11	₺ 3.000.000
F18	Anonim	37	9	₺ 7.840.000					

Tablo 1 incelendiğinde faaliyet süresi 20 yıldan fazla olan 14 firma olduğu, çalışan sayısına bakıldığında ise 50’nin üzerinde çalışan olan 15 firma olduğu ve ciro su 50.000.000 ₺’nin üzerinde olan 9 firma olduğu görülmektedir.

Tablo 2’de firma sahiplerine, yöneticilerine veya sorumlularına yöneltilen vergi planlama eğilimi (*vpe*) ve finansal kısıt (*fk*) ile ilgili sorulardan elde edilen değerlerin birbirleri ile korelasyon değerleri verilmiştir. Korelasyon tablosu simetrik bir karaktere sahip olduğundan sadece alt üçgen matrisi verilmiş ve takibi kolaylaştırmak için renklendirilmiştir.

Tablo: 2
Korelasyon Matrisi

	vpe1	vpe2	vpe3	vpe4	vpe5	fk1	fk2	fk3	fk4	fk5
vpe1	1.00									
vpe2	0.54	1.00								
vpe3	0.42	0.69	1.00							
vpe4	0.28	0.63	0.50	1.00						
vpe5	-0.01	0.06	0.08	0.11	1.00					
fk1	-0.03	0.08	0.20	0.05	0.19	1.00				
fk2	0.06	0.06	-0.02	0.18	0.23	0.26	1.00			
fk3	-0.13	-0.22	-0.18	0.04	0.34	0.24	0.31	1.00		
fk4	0.00	0.30	0.33	0.58	0.38	0.28	0.55	0.45	1.00	
fk5	0.01	0.20	0.17	0.08	-0.07	-0.23	-0.22	-0.35	0.09	1.00

Çalışmamız açısından vergi planlama eğilimi ile finansal kısıt sorularının birbirleri ile korelasyonu incelenmeye değerdir. Bu nedenle tabloyu yatay ve dikey şekilde iki eşit parçaya böldüğümüzde sol altta kalan 5x5'lik matris, vergi planlama eğilimi ile finansal kısıt arasındaki ilişkinin anlaşılabilirliği açısından değerli bilgiler sunmaktadır. Bu matriste yer alan değerlerden en yükseği 0.58 ile vpe4⁵ ile fk4⁶ arasındadır. Korelasyon değerinin yüksekliği, finansal sıkıntıyı çözmek için daha fazla yönetim başvuran firmaların, daha iyi düzeyde vergi planlama eğilimi gösterdiği anlamına gelmektedir. Tablodaki en düşük değer ise -0.22 ile vpe2⁷ ile fk3⁸ arasındadır. Bu değer, firmaların yaşadığı finansal sorun sayısı ile vergi planlama eğilimi arasında ters yönlü bir ilişki olduğu anlamına gelmektedir. Bu durum pek beklediğimiz bir durum olmasa da bu durumun ana kaynağının, firmaların önemli bir kısmının vergi planlama eğilimi göstermemesinden kaynaklandığını tespit etmekteyiz. Tablonun sol alt matrisinde geri kalan diğer değerlerin çoğunluğunun pozitif olduğu ve bu iki değer arasında dağıldığı görülmektedir. Bu durum finansal kısıt ile vergi planlama eğilimi arasında doğru yönlü bir ilişki olma olasılığını artırmaktadır. Ancak Tablo 2'de vpe1⁹ sorusu ile neredeyse tüm fk soruları sıfır veya sıfıra yakın değerler almıştır. Bu durum firmaların vergi ile ilgili hususları takip eden kişi veya kişilerin kimler olduğu ile finansal kısıt arasında ilişki olma ihtimalinin zayıf olduğu anlamına gelmektedir ki bu sonuç beklentilerimizle de uyumludur.

Korelasyon tablosu her ne kadar görüşmelerde sorulan sorular arasındaki karşılıklı ilişkileri anlamamıza imkân sağlasa da bu tabloda yer alan değerlerin sadece istatistiksel bir değer olduğunu da unutmamak gerekir. Değişkenler arasında gerçekten bir ilişkinin mevcut olup olmadığını anlamak için regresyon analizine ihtiyaç vardır. Vergi planlama eğilimi ile ilgili 5 soruya verilen cevaplar toplanarak vergi planlama eğilimi (vpe) göstergesi, aynı şekilde finansal kısıt ile ilgili 5 soruya verilen cevaplar toplanarak finansal kısıt (fk) göstergesi elde edilmiştir. Her 5 soru 1 ile 5 arasında puanlandığı için gerek vpe gerekse de

⁵ Faaliyet gösterdiğiniz sektördeki diğer şirketlerin vergi planlamasına bakış açısının nasıl olduğunu düşünüyorsunuz?

⁶ Finansal sıkıntınızı çözmek için aşağıda sıralayacağım yöntemlere başvurduunuz mu ve başvurduysanız yoğunluğu ne idi?

⁷ Şirketinizde vergi planlama stratejileri uygulanıyor mu? Eğer uygulanıyor ise nasıl bir strateji izliyorsunuz?

⁸ Son 1 yılda aşağıda sıralayacağım finansal sorunlarla karşılaştınız mı ve karşılaştıysanız derecesi nasıldı?

⁹ Şirketinizin vergi ile ilgili hususlarını muhasebeciniz dışında takip eden sorumlu bir kişi var mı?

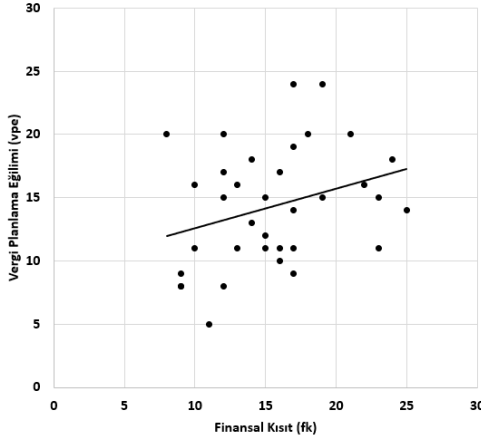
fk değeri minimum 5, maksimum 25 değerini alabilmektedir. Aşağıda yer alan Tablo 3, bu iki değişken arasındaki korelasyon matrisini vermektedir. Korelasyon katsayısının 0,31 değerini alması, bu iki değişken arasında pozitif yönlü bir ilişkinin mevcut olabileceğine işaret etmektedir.

Tablo: 3
Korelasyon Matrisi (Ana Değişkenler)

	vpe	fk
vpe	1.00	
fk	0.31	1.00

Korelasyon matrisinin dışında değişkenler arasında olası ilişkinin varlığını gözleminin bir diğer yolu serpilme diyagramına bakmaktır. Serpilme diyagramı incelendiğinde yatay ekseninde fk değişkeni var iken değişkenler arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu gözlemlenmektedir. Ancak bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığının anlaşılabilmesi için hipotez testlerinin oluşturulması ve bunların istatistiksel olarak test edilmesi gerekmektedir.

Şekil: 1
Finansal Kısıt ile Vergi Planlama Eğilimi Değerleri İçin Serpilme Diyagramı

Çalışmamızın ilk hipotezi, finansal kısıtın vergi planlama eğilimi üzerinde etkili olduğu şeklindedir. Şöyle ki bir firma eğer finansal kısıt ile karşı karşıya kalırsa, bu firmanın finansal kısıt probleminden kurtulmak için alternatif yollar arayacağı kesindir. Firma eğer fon piyasasına erişim sağlamada problem yaşıyorsa -yani bankadan kredi çekme imkânı azalmış veya farklı bir kanaldan borç bulma imkânı sınırlanmış ise- bu firmanın vergi planlama davranışına yönelme olasılığı artmaktadır. Bir diğer ifade ile finansal kısıt ile vergi planlama eğilimi arasında pozitif bir ilişkinin mevcut olması beklenmektedir. Tablo 4'ün ilk sütunu bize finansal kısıt ile vergi planlama eğilimi arasındaki regresyon ilişkisinin

sonucunu göstermektedir. Tabloya göre firmaların finansal kısıt (*fk*) değeri ile vergi planlama eğilimi arasındaki ilişkiyi temsil eden katsayı pozitif değer almıştır (0.3126) ve %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bulgu finansal kısıt (*fk*) değerindeki bir birimlik bir artışın, firmaların vergi planlama eğilimini 0.3126 birim artırdığını göstermektedir.

Konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmalar incelendiğinde benzer sonuçlar elde edildiği görülmüştür. Örneğin, Sun vd. (2020), yapmış oldukları çalışmada diğer tüm değişkenlerin sabit olduğu varsayımı altında, vergi planlamasının finansal kısıtları hafifletmesi üzerindeki olumlu etkisinin, özel sektördeki firmalarda daha belirgin olduğunu ortaya koymuşlardır. Yine aynı çalışmada vergi planlamasının olumlu etkilerinin küçük firmalara nazaran büyük firmalarda daha belirgin olduğu tespit edilmiştir. Butt vd. (2021), Pakistan firmaları üzerinde yaptıkları çalışmada finansal kısıt içinde bulunan firmaların daha agresif vergiden kaçınmaya gittiklerini, finansal kısıt yaşamayan firmaların ise kısa vadede vergiden kaçınmaya gittiklerini, uzun vadede ise vergiden kaçınmadıkları tespit etmişlerdir. Bu durum finansal kısıt yaşamayan firmaların finansal erişimlerinin daha kolay olduğunu, uzun vadede yatırımları ile ilgili nakit tasarrufları açısından endişe duymadıklarını ortaya koymaktadır. Alm vd. (2019), ise firma düzeyinde yaptıkları çalışmada finansal kısıt yaşayan firmaların, vergi kaçırma faaliyetlerine katılma olasılığının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Finansal kısıtın etkilerinin firma sahipliği, firma yaşı, firma büyüklüğü bazında farklılıklar gösterdiğini tespit etmişlerdir. Bu değerlendirmeler, çalışmadan elde ettiğimiz bulguların literatürdeki bulgular ile paralellik gösterdiğine işaret etmektedir.

Tablo: 4
Regresyon Bulguları

Katsayılar	Bağımlı Değişken: <i>vpe</i>				
	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5
<i>c</i>	9.4906*** (2.7098)	8.8273*** (2.2021)	7.6732*** (2.6601)	8.7328*** (2.5219)	9.1016*** (2.3183)
<i>fk</i>	0.3126* (0.1685)	0.2386* (0.1377)	0.3307** (0.1584)	0.2306 (0.1590)	0.2099 (0.1468)
<i>dum_calisan</i>	-	5.7441*** (1.3457)	-	-	-
<i>dum_tür</i>	-	-	3.3672** (1.4424)	-	-
<i>dum_ciro</i>	-	-	-	3.7270** (1.4479)	-
<i>dum_süre</i>	-	-	-	-	4.9347*** (1.3593)
Tamsal Testler					
R^2	0.0945	0.4230	0.2263	0.2498	0.3586
\bar{R}^2	0.0670	0.3869	0.1779	0.2029	0.3186
<i>Qstat</i>	2.5748	0.4392	2.2385	0.3300	2.2966

(i) *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

(ii) Parantez içindeki değerler standart hataları vermektedir.

(iii) *Q*-stat değeri hata terimlerinin birbirleriyle ilişkisini vermektedir.

Firmalar üzerinde bulunduğu bölge veya ülkenin yapısal farklılıklarının etkisi olsa da firmanın çalışan sayısı, yıllık cirosu, üretim kapasitesi, sermaye miktarı, işletme türü, makine ve teçhizat kullanım kapasitesi, pazar payı gibi nitel ve nicel unsurlar firma

büyüklüğü ve yapısı hakkında genel standartları oluşturan ölçütlerden bazılarını oluşturmaktadır (Mecek, 2020: 49). Çalışmada finansal kısıt ile vergi planlama eğilimi arasındaki ilişkiyi etkileme olasılığı olan firmalara ait bu unsurlardan bazılarının etkisi de test edilmiştir. Bu unsurlardan ilki çalışan sayısıdır. Görüşme gerçekleştirilen firmaların çalışan sayısı oldukça farklı bir dağılım göstermesine karşın teorik olarak çalışan sayısı ile temsil edilebilecek firma büyüklüğü arttıkça firmanın vergi planlama davranışının da artabileceğinden hareketle firmalar *az sayıda çalışana sahip olanlar (50 kişiden az çalışanı olanlar)* ve *çok sayıda çalışana sahip olanlar (50 kişiden fazla çalışanı olanlar)* biçiminde ikiye ayrılmıştır. İlk gruptakiler için 0, ikinci gruptakiler için ise 1 değeri kullanılarak bir kukla değişken oluşturulmuş ve daha önceden tahmin edilen regresyon bu değişken ilave edilerek yeniden tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçları Tablo 4'te ikinci sütunda sunulmuştur. Tablodan elde edilen katsayı (5.7441), çalışan sayısına ilişkin kukla değişkenin %1 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Modelin sabit terimi 8.8273'tür. Buna göre eğer bir firma az sayıda çalışana sahipse ortalama *vpe* puanı 8.8273'tür; ancak çok sayıda çalışanı mevcutsa *vpe* puanı 14.5714 olmaktadır¹⁰. Bu durum çalışan sayısının vergi planlama eğilimi üzerinde beklendiği gibi pozitif bir etki gösterdiği anlamına gelmektedir. Bu modelde *fk* değişkeninin katsayısı yine pozitif ve %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı tespit edilmiştir.

Finansal kısıt ile vergi planlama eğilimi arasındaki ilişkiyi etkileme potansiyeli olan bir diğer unsur ise firmanın türüdür. Firmanın anonim veya limited şirketi olması, vergi planlama eğilimi üzerinde etkili olabilir. Bir firma anonim ortaklık yapısına sahip olduğunda kurumsal bir karaktere sahip olma potansiyeli artış göstermektedir. Ülkemizde özellikle halka açık anonim şirketlerde kurumsal yönetim anlayışı bir zorunluluk olarak görülürken diğer şirketlerde ihtiyari bir unsur olarak yer almaktadır. Anonim şirketlerin kurumsal yönetim gereği yaptıkları işlemlerde şeffaflık, hesap verebilirlik, sorumluluk, hakkaniyetli ve planlı olma gibi ilkelere uygun davranması gerekmektedir (Özdemir & Tamer, 2019: 334-335). Bu yapısal özelliklerin vergisel süreçlerde de varlığını sürdüreceği varsayılmaktadır. Dolayısıyla vergi planlama davranışı kurumsal bir karaktere sahip olan firmalarda daha olası olduğundan anonim şirketlerin vergi planlama eğiliminin daha yüksek olmasını beklemekteyiz. Limited şirketlerde ise bu ilkelerin nispeten az olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle anonim şirket ortaklık yapısına sahip olan firmalar için 1, limited şirket ortaklık yapısına sahip olan firmalar için 0 değeri verilerek yine bir kukla değişken oluşturulmuştur. Tablo 3'te üçüncü sütunda sunulan tahmin sonuçları şirket türünün vergi planlama eğilimi üzerinde etkili olduğunu göstermiştir. Buna göre bir firma limited şirket ise *vpe* değeri 7.6732 olmakta, ancak firma anonim ortaklığa sahip ise *vpe* değeri 3.3672 puan daha yükselerek 11.0404 olmaktadır. Bu durum firma türünün beklendiği gibi vergi planlama eğilimi üzerinde pozitif bir etki gösterdiği anlamına gelmektedir. Modeldeki *fk* değişkenin halen istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif çıkması, finansal kısıtın vergi planlama eğilimi üzerinde halen anlamlı olduğu biçiminde yorumlanmalıdır.

¹⁰ $8.8273 + 5.7441 = 14.5714$.

Finansal kısıt ile vergi planlama eğilimi arasındaki ilişki üzerinde etkili olabilecek bir diğer unsur da firmanın yıllık cirosudur. Firmaların finansal performansının ve firma büyüklüğünün ölçülmesinde bir gösterge olan cironun, firmaların vergi planlama eğilimleri üzerinde etkisi olduğu düşünülmektedir. Yüksek ciroya sahip firmalar genellikle daha büyük mali kaynaklara sahip olduklarından profesyonel vergi danışmanlarına, mali müşavirlere ve hukuk uzmanlarına erişim sağlayabilirler. Ayrıca büyük firmalar uzman vergi danışmanlarına sahip olduklarından vergi kanunlarındaki boşlukları veya avantajlı hükümleri daha iyi değerlendirebilirler. Bu nedenle yüksek ciroya sahip firmaların vergi planlama eğilimlerinin daha fazla olması beklenmektedir. Düşük ciroya sahip firmalar daha küçük ölçekli firmalar olmaları sebebiyle hem mali kaynakları sınırlı hem de vergisel kaygıları nispeten daha az olabilmektedir. Bu firmalar vergi planlaması yapamadıkları durumda vergi ödemelerini ertelemeyi ya da vergi kaçırma yollarına başvurmayı tercih edebilmektedir. Buradan hareketle görüşmeye katılan firmalardan elde edilen ciro bilgileri analize dahil edilerek regresyon tahmini yeniden yapılmıştır. Bunun için yıllık cirosu 50.000.000 ₺'nin üzerinde olan firmalara 1, altında olan firmalara 0 değeri verilerek bir kukla değişken oluşturulmuştur. Sonuçlar Tablo 4'te dördüncü sütunda sunulmuştur. Buna göre bir firmanın yıllık cirosu 50.000.000 ₺'nin altında ise *vpe* değeri 8.7328 iken firmanın yıllık cirosu 50.000.000 ₺'nin üzerinde olduğunda *vpe* değerinin 3.7270 puan yükselerek 12.4598 puan olduğu görülmektedir. Bu sonuç bize firmanın yıllık cirosunun, vergi planlama eğilimi üzerinde pozitif yönlü bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Ancak modeldeki *fk* değişkeninin, yıllık ciro değişkeninin eklendiği regresyon tahmininde istatistiksel olarak anlamlı çıkmadığı görülmüştür.

Finansal kısıt ve vergi planlama eğilimi üzerinde etkisi olduğu düşünülen son unsur firmanın faaliyet süresidir. Faaliyet süresi uzun olan firmaların vergi planlaması konusunda daha stratejik ve kurumsal bakış açısına sahip olması düşüncesinden hareketle bu firmaların vergi planlama eğilimlerinin de daha fazla olması muhtemeldir. Sektörde uzun yıllar faaliyet gösteren bir firmanın vergisel süreçlerinin daha sistemli hale gelmesi ve kendi alanındaki vergi avantajlarına hâkim olması beklenmektedir. Bununla birlikte faaliyet süresi uzun olan firmaların geçmiş tecrübelerine dayalı olarak vergi politikalarına karşı öngörülebilirlik düzeylerinin daha yüksek olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla bu firmaların vergi planlaması yapması, faaliyet süresi kısa olan firmalara nazaran daha kolaydır. Ayrıca faaliyet süresi kısa olan firmaların kredi geçmişlerinin kısa olmasından dolayı finansmana erişimde zorluk yaşama ihtimalleri daha yüksek olmaktadır. Bu durumun vergi kaçırma veya vergiden kaçınma hassasiyetlerini nispeten artırdığı düşünülmektedir (Alm et al., 2019: 95). Görüşmeye katılan firmaların faaliyet sürelerinin ortalaması baz alınarak, faaliyet süresi 20 yıldan fazla olan firmalara 1, az olan firmalara 0 değeri verilmiş ve yeni bir kukla değişken oluşturulmuştur. Tablo 4'te beşinci sütunda yer alan tahmin sonuçlarına göre faaliyet süresi 20 yılın altında olan firmaların *vpe* değeri 9.1016 puan çıkmıştır. Faaliyet süresi 20 yıldan fazla olan firmaların *vpe* değeri ise 4.9347 puan yükselerek 14.0363 puan çıkmıştır. Bu sonuç beklentimizi destekleyerek faaliyet süresinin *vpe* değeri üzerinde pozitif yönlü bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşın *fk* değeri model 4'te olduğu gibi model 5'te de istatistiki olarak anlamlı sonuç vermemiştir.

6. Sonuç

Firmaların varlıklarını sürdürebilmeleri ve nakit akışlarını düzenleyebilmeleri açısından finansal kısıtlar büyük öneme sahiptir. Çünkü finansal kısıtlar firmaların faaliyetlerini sürdürme ve yatırımlarını gerçekleştirme noktasında bir engel olarak görülmektedir. Rasyonel yaklaşım doğrultusunda firmaların finansal kısıtlarını en makul düzeyde atlatmak ve faaliyetlerini sürdürebilmek amacıyla gerek dış gerekse iç kaynaklarını azami ölçüde kullanmaya çalışmaları olağan bir süreçtir. Özellikle dış kaynak bulmada sıkıntı yaşayan firmaların, finansal kısıt süreçlerini atlatabilmeleri için alternatif yollar bulmaları ve iç kaynak yaratmaları gerekmektedir. Kimi firmalar bunu olağan faaliyetleri ile yaparken kimi firmalar vergi planlaması yoluyla yapmaktadır. Bu açıdan baktığımızda finansal kısıtların firmaların vergi planlamasına yönelmelerinde itici bir güç olduğu düşünülmektedir. Türkiye’de finansal kısıtların firmaların vergi planlama eğilimleri üzerindeki etkilerinin analiz edildiği bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ile toplam 35 firmayla görüşmeler yapılmıştır. Çalışmadan elde edilen verilerle öncelikle finansal kısıt ve vergi planlama eğilimi arasında korelasyon analizi yapılmış, sorular arasındaki ilişkinin anlamlılık düzeyi incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre iki değişken arasındaki ilişkinin pozitif ve anlamlı olduğu belirlenmiştir. Daha sonra bu ilişkinin istatistiki olarak anlamlı olup olmadığını tespit etmek için iki değişken arasında regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarının çalışmanın temel hipotezini destekler nitelikte olduğu, finansal kısıtların firmaların vergi planlama eğilimleri üzerinde pozitif yönlü bir etki gösterdiği ve aradaki ilişkinin istatistiki olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada firmaların finansal kısıt ile vergi planlama eğilimi arasındaki ilişkiyi etkileme olasılığı olduğu düşünülen bazı değişkenler de analize dahil edilmiştir. Sırasıyla firmaların çalışan sayısı, firma türü, yıllık cirosu ve faaliyet süresi esas alınarak oluşturulan 4 kukla değişkenin kullanıldığı regresyon analizleri yapılmıştır. Buna göre analizde kullanılan tüm değişkenlerin firmaların vergi planlama eğilimlerini pozitif yönlü etkilediği ve aradaki ilişkinin istatistiki olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Finansal kısıt değişkeni ile çalışan sayısı ve firma türü arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olduğu ancak finansal kısıt değişkeni ile firmanın yıllık cirosu ve faaliyet süresi arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür.

Sonuç olarak kurumsal yapıda olan firmaların vergi planlaması konusunda daha bilinçli olduğu ve finansal kısıt sürecinde vergi planlamasını daha etkin bir şekilde kullandığı görülmüştür. Ayrıca görüşmeye katılan firmaların bir kısmının vergi planlamasını bilmediği, bir kısmının ise yaptığı işlemleri vergi planlaması olarak tanımlamadığı tespit edilmiştir. Bazı firmaların da vergi planlamasını önemsemediği görülmüştür. Bu noktada firmaların vergi planlaması konusunda daha bilinçli hale getirilmesi ve firmaların vergi planlamasına yönelik bakış açılarının değiştirilmesi amacıyla kamu politikalarının oluşturulması önem arz etmektedir. Bu bağlamda Gelir İdaresi Başkanlığı bünyesinde mükellefleri bilgilendirmeye yönelik yapılan çalışmaların yanı sıra vergi planlaması özelinde ilgili meslek kuruluşları ile gerçekleştirilecek iş birlikleri yoluyla düzenli olarak sunulacak eğitim ve danışmanlık hizmetleri, mükelleflerin vergi planlaması konusunda bilinçlendirilmesine katkı sağlayabilir. Bilinçlendirme faaliyetinin dışında vergi

planlamasının yaygınlaştırılması ve firmaların kullanabileceği vergi planlama araçlarına ulaşımın kolaylaştırılması amacıyla vergi mevzuatının sadeleştirilmesi yoluna gidilebilir. Ayrıca firmaların vergi planlamasını daha etkin yapabilmeleri için vergi planlamasının ne olduğu, nasıl yapıldığı, ne gibi faydalar sağladığı hakkında broşürler hazırlanabilir ve kamu spotları oluşturulabilir. Bu sayede hem firmaların vergi planlamasını bir finansman kaynağı olarak görmeleri hem de verginin daha fazla tabana yayılması sağlanabilir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda vergi planlama eğilimi düşük olan firmaların neden vergi planlaması yapmadıkları üzerine araştırmalar geliştirilebilir. Vergi planlaması üzerinde etkili olabilecek diğer faktörlerin ise hem gerçek hem de tüzel kişi mükellefler açısından incelenmesinin vergi planlaması alanındaki literatürün genişletilmesine katkı sunabileceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Alm, J. et al. (2019), “Financial Constraints and Firm Tax Evasion”, *Int Tax Public Finance*, 26, 71-102.
- Ay, H. (2019), *Kamu Maliyesi*, Nobel Yayınevi.
- Bahçe, A.B. & Ö. Gümüş (2017), “Vergi Planlaması Temelinde Kamu Yararı: Kurumlar Vergisi Üzerine Teorik Bir Yaklaşım”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 24(1), 1-20.
- Bayar, O. et al. (2018), “Corporate Governance, Tax Avoidance, and Financial Constraints”, *Financial Management*, 47(3), 651-677.
- Butt, M.N. et al. (2021), “Tax Planning, Financial Constraints and Investment Management: Empirical Evidence from Pakistan”, *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(12), 129-139.
- Buyrukoğlu, S. & M.H. Şimşek (2022), “Türkiye’de Vergi Planlaması Aracı Olarak Serbest Bölgeler”, *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 9(29), 58-75.
- Campbell, J.L. et al. (2021), “Do Financing Constraints Lead to Incremental Tax Planning? Evidence from the Pension Protection Act of 2006”, *Contemporary Accounting Research*, 38(3), 1961-1999.
- Can, H.G.K. & E.E. Cosar (2023), “Building a Financial Constraint Index for Türkiye”, *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Çalışma Tebliği*, No: 23/06.
- Carreira, C. & F. Silva (2010), “No Deep Pockets: Some Stylized Empirical Results On Firms”, *Financial Constraints, Journal of Economic Surveys*, 24(4), 731-753.
- Cooper, M. & Q.T.K. Nguyen (2019), “Understanding The Interaction of Motivation and Opportunity for Tax Planning Inside US Multinationals: A Qualitative Study”, *Journal of World Business*, 54, 101023.
- Çakır, M. & İ.E. Karakaş (2022), “Vergi Planlaması Aracı Olarak Faaliyet Yeri Seçimi: İstanbul Finans Merkezi Örneği”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(3), 1231-1248.
- Çelıkay, F. & D. Şengül-Çelıkay (2021), “Ar-Ge Kompozisyonu ve Vergi Planlaması İlişkisi: BİST İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma”, *Maliye Dergisi*, 181, 141-170.
- Çiçek, S. & J. Sabbağ (2016), “Mükelleflerin Vergiden Kaçınma Algısı ve Demografik Belirleyicileri Üzerine Bir Araştırma: Isparta Örneği”, *Sosyoekonomi*, 24(28), 43-64.

- Demir, V. & H.B. Gökçen (2014), "Stratejik Yönetim Muhasebesi ve Vergi Planlaması İlişkisi: Vergi Planlamasına Dayalı Maliyetleme (VPDM)", *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 41, 17-32.
- Dömbekçi, H.A. & M.A. Erişen (2022), "Nitel Araştırmalarda Görüşme Tekniği", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 22(2), 141-160.
- Edwards, A. et al. (2013), "Financial Constraints and The Incentive for Tax Planning", *American Taxation Association Midyear Meeting: New Faculty/ Doctoral Student Session*, Available at SSRN: <<https://ssrn.com/abstract=2216875>>, 02.12.2023.
- Eroğlu, O. & Ö.Ö. Eftekin (2015), "Vergi Planlaması Çerçevesinde Uzlaşma Kurumu", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 233-250.
- Eroğlu, O. (2014), *Kurumlar Vergisinde Vergi Planlaması*, Ekin Yayınevi.
- Gökten, S. & Ç.Ö. Karabudak (2017), "Uluslararası Vergi Planlaması: Türkiye'nin Merkez Olarak Kullanıldığı Bir Vaka Çalışması", *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 19(2), 547-566.
- Kabakçı-Karadeniz, H. (2020), "Vergi Planlaması Teorisi: Tanımı, Amacı ve Önemi (Vergi Planlaması Hangi Amaçla Yapılır?)", içinde: N. Çoşkun-Karadağ (ed.), *Vergi Planlaması Teori ve Uygulama* (25-46), Ekin Yayınevi.
- Kılıçer, E. & İ. Peker (2017), "Vergi Planlaması ve İşletmeleri Vergi Planlaması Yapmaya Yöneltebilecek Uygulamalar", *Akademik Bakış Dergisi*, 61, 900-911.
- Kouroub, S. & L. Oubdi (2022), "Tax Planning: Theory and Modeling", *Journal of Applied Business, Taxation and Economics*, 1(6), 594-613.
- Malaquias, R.F. & D.M. Borges-Junior (2019), "Strategy, Tax Planning and Liquidity Constraints in Investment Funds", *Journal of Economic Studies Funds Delay the Capital*, 46(4), 842-857.
- Mecek, G. (2020), "Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBİ) Uluslararası Tanımlama Ölçütleri ve Kavramlaştırılması", *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR)*, 6(1), 29-55.
- Özdemir, S.S. & E. Tamer (2019), "Kurumsal Yönetim İlkeleri Işığında Anonim Şirketlerde Genel Kurula İlişkin İlkelerin Değerlendirilmesi", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 7(14), 329-373.
- Sandalcı, U. (2020), "Vergiden Kaçınmayı Etkileyen Faktörlerin Yapısal Eşitlik Modeli ile Analizi", *Alanya Akademik Bakış*, 4(3), 1033-1056.
- Saraçoğlu, F. & M. Çakır (2017), "Bir Vergi Planlaması Aracı Olarak Devir Müessesesinin Değerlendirilmesi", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(8), 94-106.
- Sun, J. et al. (2023), "Does Corporate Tax Planning Mitigate Financial Constraints? Evidence from China", *International Journal of Finance & Economics*, 28(1), 510-527.
- Şanver, S. (1968), "İşletme Vergiciliği", *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (17), 61-84.
- Şengül-Çelikay, D. (2019), "Muhasebe Perspektifinden Vergiden Kaçınma Kavramı", *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 12(2), 353-376.
- Taşkın, Y. & İ. Peker (2019), "Vergi Planlaması: Muhasebe Meslek Mensupları Üzerine Bir Alan Araştırması", *Mali Çözüm Dergisi*, 29(153), 67-87.
- Ting, L.X. et al. (2018), "Research on the Tax Planning of Small and Micro Enterprises Income Tax from the Perspective of Financial Management", *2nd International Conference on Social Sciences, Arts and Humanities* (831-835).

Wu, K. (2023), *The Interaction between Incentive and Opportunity in Corporate Tax Planning: Evidence from Financially Constrained Firms*, <<https://ssrn.com/abstract=4502652>>, 23.12.2023.

EK-1: YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME SORULARI

Birinci Bölüm

Vergi Planlama Eğilimi

1) Şirketinizin vergi ile ilgili hususlarını muhasebeciniz dışında takip eden sorumlu bir kişi var mı?
2) Şirketinizde vergi planlama stratejileri uygulanıyor mu? Eğer uygulanıyor ise nasıl bir strateji izliyorsunuz?
3) Vergi planlamasına imkân veren yasal düzenlemelere iktisadi olarak nasıl bakıyorsunuz?
4) Devletin uyguladığı muafiyet, istisna, indirim, teşvik gibi uygulamalar sizin vergi planlamanızı nasıl etkiliyor?
5) Devletin uyguladığı vergi afları, uzlaşma, cezada indirim vb uygulamalar sizin vergi planlamanızı nasıl etkiliyor?

İkinci Bölüm

Finansal Kısıt Düzeyi

1) Firmanız son 1 yılda veya geçmiş yıllarda herhangi bir finansal bir sıkıntı yaşad mı? Yaşadıysa hangi yıllarda yaşadı?
2) Sizce sektördeki firmaların son 1 yılda yaşadıkları finansal sıkıntı artış gösterdi mi?
3) Son 1 yılda aşağıda sıralayacağım finansal sorunlarla karşılaştınız mı ve karşılaştıysanız derecesi nasıldı?
4) Finansal sıkıntınızı çözmek için aşağıda sıralayacağım yöntemlere başvurduğunuz mu ve başvurduysanız yoğunluğu ne idi?
5) Finansal kısıtınızı ortadan kaldıracak imkânlara (örneğin daha düşük faizli banka kredisine) daha kolay erişim sağlayabildiydiniz, ilave vergi planlaması yöntemlerine yine de başvurur muydunuz, yoksa direkt kredi çekip sorunu çözmevi mi tercih ederdiniz?

Yuvalı, Ö. & H. Ay (2024), "Finansal Kısıtların Firmaların Vergi Planlama Eğilimleri Üzerindeki Etkisi", *Sosyoekonomi*, 32(62), 393-411.